

ΛΑΪ
ΚΑ
ΔΡΩ
ΜΕ
ΝΑ

Καστοριά 2016

ΛΑΪΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

©Δημήτρης Μάνος 2016

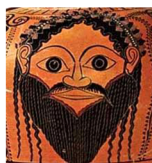
Επιμέλεια κειμένου: Βαρβάρα Μπελερή

Layout: Σμιξιώτης Σωτήριος

Φωτογραφία εξωφύλλου: Μάσκα του Διόνυσου - 520 π.Χ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΝΟΣ

ΛΑΪΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

2016

ΕΔΟΞΕ ΤΩ ΔΗΜΩ

Είναι κοινός τόπος ότι άνθρωποι οι οποίοι ζουν χωρίς ιστορική γνώση δεν έχουν ιστορική προοπτική, όπως είναι κοινός τόπος επίσης ότι κοινωνίες που δεν έχουν πολιτισμικές αναγωγές, δεν έχουν εδραιωμένη ταυτότητα, ικανή να αντιπαρατεθεί στις έξωθεν προκλήσεις. "Κόσμος είναι αλήθεια εν προόδω" λέει χαρακτηριστικά ο Χέγκελ, "ο δε άνθρωπος βαθμίδα της ιστορίας του".

Ως εκ τούτου:

Η κοινωνία, ο Δήμος Καστοριάς και εγώ προσωπικά αισθανόμαστε ιδιαίτερα ευτυχείς που είμαστε σε θέση να αναδείξουμε, μέσα από κείμενα πνευματικών ανθρώπων της πόλης, μια καινοφανή πολιτισμική εκδοχή η οποία τονίζει με ιδιαίτερα πειστικό τρόπο την πολιτισμική ταυτότητα του χώρου και το ενιαίο της περιφέρειας με την κλασική Ελλάδα.

Ανέστης Αγγελής
Δήμαρχος Καστοριάς

ευχαριστώ θερμά τον συγγραφέα Δημήτρη Μάνο για την
ευγενική (πλήρως ανιδιοτελή) παραχώρηση του κειμένου.

A.A.

Μια μορφή απώτερης λαϊκής έκφρασης, από τις πλέον αντιπροσωπευτικές μάλιστα, είναι το καρναβάλι¹, δεδομένου ότι συνδέει με τον καλύτερο τρόπο το παρόν με το παρελθόν καθώς περιέχει, αυτούσια ή με διάφορες παραλλαγές, τα στάδια της κοινωνικής, θρησκευτικής, πολιτιστικής εξέλιξης (ανιμισμό, παγανισμό, τοτεμισμό)· στοιχεία τα οποία συνέθεσαν, διαμόρφωσαν και καθόρισαν εν πολλοίς την πολιτισμική εξέλιξη του ανθρώπου ανά τους αιώνες, αποκορύφωμα των οποίων υπήρξαν τα αρχαία ελληνικά μυστήρια, το δράμα και η κωμωδία.

Κατά συνέπεια:

Εφ' όσον τα εν λόγω στοιχεία είναι, εξ' αντικειμένου, κυρίαρχα στην πορεία εξέλιξης του ανθρώπου, επόμενο είναι να έχουν, λόγω της διαχρονικότητας και του ενιαίου της ιστορικής μας εξέλιξης, άμεση σχέση με διάφορα λαϊκά δρώμενα του παρόντος, όπως το καρναβάλι, το οποίο φέρει έντονα τα σπέρματα των σταδίων που αναφέρθηκαν· σίγουρα και κάποιων άλλων, μεταγενέστερων πολιτισμών, αν σκεφθεί κανείς ότι, λόγω του αυτο-

¹ Βαλλισμός των κάρνων: πηδηχτός χορός των βοσκημάτων.

σχεδιασμού και της πολυσημίας, ήταν επιρρεπές στις έξωθεν επιδράσεις οι οποίες ήταν συχνές εξαιτίας των μεγάλων μετακινήσεων και της επικοινωνίας των λαών (αποικίες, εμπόριο, πόλεμοι) κατά την αρχαιότητα· επιδράσεις οι οποίες είναι ορατές διά γυμνού οφθαλμού.

Από παράδειγμα το Σείστρο, ένα τελετουργικό ηχηρό αντικείμενο, το οποίο χρησιμοποιούσαν στη λατρεία της θεάς Ίσιδας οι αρχαίοι Αιγύπτιοι για να απωθούν διά του θορύβου τα κακά πνεύματα, όπως και εμείς, μέσω κωδωνοκρουσιών (καλικαντζάρους–τρωκτικά) στο πρόσφατο παρελθόν. Το έθιμο της πανσπερμίας (ημέρα των ψυχών) επίσης, το οποίο άγει την καταγωγή του από τα Ανθεστήρια των αρχαίων Ελλήνων (εορτή της Άνοιξης και των νεκρών προς τιμήν του Λιμναίου Διονύσου και του Χθόνιου Ερμή) και τους αρχαίους Πέρσες. Οι φωτιές που ανάβουμε κατά την Κυριακή των Απόκρεω ακόμη με σκοπό να καούν στην πυρά τα ανομήματα, να εξαγνιστούν οι ψυχές των νεκρών πριν την είσοδό τους στον παράδεισο κατά μία άλλη εκδοχή, κατάλοιπο μακρινών Ανατολικών τελετών· (καύση των νεκρών). Το ντύσιμο με μορφή ζώου (τοτέμ), που συνηθίζεται στις μέρες μας κατά κόρον, αυτούσιο δείγμα της θηρευτικής περιόδου, που υιοθετήθηκε από τους αρχαίους Έλληνες, που τιμούσαν την θεά Άρτεμη, προστάτιδα της θήρας στο αρχικό στάδιο, και το θεό Διόνυσο ομού με τους Σατύρους αργότερα με αυτό. Τη σκωπτική αναπαράσταση του γάμου με την εναλλαγή των ρόλων –άντρα γυναίκας– θεματογραφία την οποία συναντάμε και στους αρχαίους Έλληνες, οι οποίοι αναπαρίσταναν το γάμο του Δία και της Ήρας στα Θεσμοφόρια, αλλά και την αναπαράσταση της γέννας από άντρες,

λόγω χρόνου, χώρου τέλος, που ήταν σύνηθες θέμα κατά την αρχαιότητα· στην Κύπρο ιδιαίτερα, όπως αναφέρει ένας μύθος και διάφορα άλλα, ων ουκ έστιν αριθμός!

διαπίστωση

Ακόμη και αν έλειπαν οι ως άνω αναφορές και συγγένειες, μόνο το τελετουργικό της σημερινής θείας λειτουργίας είναι αρκούντως ικανό να πείσει, περί των επιδράσεων και της αλληλουχίας, δεδομένου ότι είναι πιστό αντίγραφο της αρχαίας Ελληνικής (Αττικής) τραγωδίας, όπου τελείται ανελλιπώς το θείο δράμα.

Βάσει των ανωτέρω, η σχέση παρόντος και παρελθόντος γίνεται καταφανής, τόσο από τις υπάρχουσες ιστορικές, γραπτές και εικαστικές μαρτυρίες (τοιχογραφίες, μετόπες, αγγεία και λοιπά), όσο και μέσα από τα στοιχεία που εμπεριέχουν οι σημερινές εορτές και τελετουργίες, οι οποίες, ναι μεν, έχουν υιοθετήσει τη σκωπτική, παγανιστική διάστασή τους, κατά κύριο λόγο, σε αντίθεση με την αρχαιότητα που είχαν, πρωτίστως, θρησκευτική διάσταση και σημασία· φυσικώ τω λόγω, αν σκεφθεί κανείς τις απηνείς διώξεις που υπέστησαν ανά τους αιώνες και την ανάπτυξη των επιστημών· ιδιαίτερα της ψυχανάλυσης, η οποία έδωσε πάμπολλες εξηγήσεις, ερμηνείες στους φόβους και στα υποσυνείδητα προβλήματα του ανθρώπου· αυτό όμως δεν αναιρεί, ούτε την επίδραση, αναγωγή, ούτε τη διαχρονική τους παρουσία.

ρακουτσάρια

παρελθόν παρόν και μέλλον

Δάνεια στοιχεία θα βρει, σε όλα τα λαϊκά δρώμενα, ανά την επικράτεια στις μέρες μας κανείς, ιδιαίτερα στα παγανιστικής προέλευσης και μορφής, αποκορύφωμα των οποίων είναι το καρναβάλι. Εκείνο που δύσκολα θα βρει όμως, είναι μια ιδιαίζόντως σημαντική ιδιαιτερότητα που έχει το καρναβάλι της Καστοριάς: τον χρόνο τέλεσής του, που το διαφοροποιεί από όλα τα υπόλοιπα που τελούνται στον Ελλαδικό χώρο, καθώς το ανάγει στα κατ' αγρούς, Μικρά, ονομαζόμενα, Διονύσια, των αρχαίων Ελλήνων.

ταυτότητα - εκδοχές

Τι ήταν τα κατ' Αγρούς Μικρά Διονύσια όμως;

Οι πηγές αναφέρουν ότι ήταν μια ομαδική αγροτική γιορτή με ομαδικές πορείες, χορούς, άσματα και σάτιρες στους δρόμους κάτι σαν τα σημερινά μπουλούκια,

η οποία τελούνταν κατά τον μήνα Ποσειδεώνα (τέλη Δεκεμβρίου αρχές Ιανουαρίου με το Γρηγοριανό ημερολόγιο· απόλυτη ταύτιση χρόνου) και συνδεόταν με την αρχή του ηλιακού. Ήταν θα λέγαμε, τα προεόρτια των Μεγάλων Διονυσίων που τελούνταν ανεξάρτητα από κάθε Δήμο και κώμη, σε αντίθεση με τα Μεγάλα ή Εν Άστει Διονύσια, τα οποία τελούνταν αποκλειστικά από το Δήμο των Αθηναίων 8 έως 13 του μηνός Ελαφηβολιώνος (Μάρτιο/Απρίλιο), με συγκεκριμένο τελετουργικό που περιελάμβανε τραγικούς, χορικούς και διθυραμβικούς αγώνες. Ήταν μια αποκεντρωμένη γιορτή, μια μικρή απομίμηση των Μεγάλων Διονυσίων, πρόθεση της οποίας ήταν να εισάγει τους κατοίκους των απομακρυσμένων περιοχών οι οποίοι δεν είχαν την ευχέρεια να ταξιδέψουν και να παραστούν στα Μεγάλα Διονύσια, στο πνεύμα της εορτής, εις τρόπον ώστε, να εκτονωθούν σε πρώτο στάδιο, ασκώντας τη συλλογική, ατομική τους κριτική στα κακώς κείμενα (βλ. κωμωδία Αριστοφάνη). Τόσο κατά την περιπλάνησή τους ανά τας οδούς και τας ρύμας των πόλεων τις πρώτες ημέρες, όσο και κατά τη μεγάλη πομπή (παρέλαση) την τελευταία ημέρα, στην οποία συμμετείχαν και παρήλαυναν όπως και σήμερα, ομαδικά ή κατά μόνας οι πάντες· καθείς με το θέμα του, το ύφος, την ενδυμασία του, τη σάτιρά του: φαλλοφόροι, γουνοφόροι, κανηφόροι, οβελιαφόροι, σκαφηφόροι, υδριαφόροι, ασκοφόροι, θεσμοφόροι..., και να ασκήσουν σε δεύτερο στάδιο τα θρησκευτικά τους καθήκοντα· να εορτάσουν το μελλούμενο ερχομό της άνοιξης· να υμνήσουν τον Διόνυσο, θεό της βλάστησης και της αναπαραγωγής –πρώτη εκδοχή, που, λόγω εύρους, ύφους, διακωμώδησης και σαρκασμού, ίσως να είχαν πάρει μεγάλη διάσταση στις απομακρυσμένες περιοχές όπως η συγκεκριμένη τα εν λόγω δρώμενα, και ελλείψει άλλων, να έμειναν αναλλοίωτα μέσα στο χρόνο.

Μια δεύτερη εκδοχή επίσης είναι η επίδραση την οποία είχε δεχθεί πιθανόν η περιοχή από τα μυστήρια των Καβείρων² και η συναφής σχέση τους με τα Μικρά ή τα μεγάλα Διονύσια η οποία δεν είναι ιστορικά διαπιστωμένη. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που μόνο εικασίες μπορεί να προβάλλει κανείς επ' αυτού, διότι δεν υπάρχουν επαρκή ιστορικά στοιχεία, πέραν ορισμένων περιγραφών απλώς του Ηροδότου (II.51.2), του Πausανία (9.25-9.10), του Πλουτάρχου και άλλων τινών για να διατυπώσει με βεβαιότητα την ως άνω εκδοχή. Και μία τελευταία αρκούντως ισχυρή τέλος είναι η μετανάστευση ανθρώπων μεμονωμένων ή μη από το κλεινόν άστυ (Αθήνα) που είχαν σχέση με τα Μεγάλα Διονύσια και δεν μπορούσαν να στερηθούν το τελετουργικό τους.

Όποια εκδοχή και αν είναι η πιθανότερη πάντως, εκείνο που έχει σημασία είναι η σχέση η οποία παραμένει αναλλοίωτη μέσα στο χρόνο. Μια σχέση την οποία οφείλουμε να δούμε και να εξετάσουμε με τη δέουσα προσοχή.

επιμύθιο

Δεν κομίζει γλαύκα βέβαια κανείς, κάνοντας παρόμοιες αναγωγές, δεδομένου ότι, η σημερινή πολιτισμική, πολιτιστική, ταυτότητα των λαών δεν προήλθε από παρθενογένεση, αλλά από μία αέναη πορεία μέσα στο χρόνο, με μύριες όσες επιδράσεις. Γι' αυτό και η αναζήτηση της πολιτιστικής ιθαγένειας είναι κυρίαρχο στοιχείο των λαών ανά τους αιώνες· δικαίως, αν αναλογιστεί κανείς, ότι ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που τον διαφοροποιούν από τους άλλους ανθρώπους· «γνωρίζουμε ποιοι είμαστε, όταν γνωρίζουμε ποιοι δεν είμαστε· (Φίχτε)».

² Πελασγικής προέλευσης μυστήρια κατά τον Ηρόδοτο.

Ως εκ τούτου:

Η επιχειρούμενη, εντός ορίων, αναγωγή, ούτε αυθαίρετη, ούτε αντιεπιστημονική μπορεί να θεωρηθεί, καθόσον, όλοι οι λαοί –όπως αναφέρθηκε– από τη συγκρότησή τους ως φύλα, γένη, έθνη, αυτά τα στοιχεία αναζητούν, αυτές τις αναγωγές επιχειρούν προκειμένου να βρουν τις γενεαλογικές, εθνολογικές, πολιτισμικές τους ρίζες· να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους, πράγμα θεμιτό, αρκεί να στηρίζεται στην, όσο το δυνατό, πληρέστερη εξέταση των πηγών.

Συμπερασματικά:

Έχοντας υπ' όψιν το χρόνο τέλεσης του Καστοριανού καρναβαλιού, ο οποίος συμπίπτει απόλυτα με το χρόνο τέλεσης των Μικρών Διονυσίων, εύκολα διαπιστώνει και ο πλέον δύσπιστος, ότι η αναγωγή του συγκεκριμένου εθίμου σε αυτά, είναι πλήρως τεκμηριωμένη, διότι το ισχυρότατο και μη αμφισβητούμενο στοιχείο του χρόνου, συνεπικουρούμενο από το σκωπτικό, βουκολικό ύφος του παρελθόντος, είναι αρκούντως ικανό να κάνει δυνατή μια τέτοια υπαγωγή, αφού μορφή και χρόνος είναι πλήρως ταυτισμένα.

Αν είναι δύσκολη για τους νεότερους μια τέτοια αναγωγή, για τους πρεσβύτερους που συμμετείχαν ενεργά στο δρώμενο, πριν ακόμα εκφυλιστεί και χάσει την παραδοσιακή, βουκολική του μορφή, είναι απόλυτα ευχερής. Αν σκεφθεί, επιπλέον δε κανείς, ότι ο Διθύραμβος (πρώτη μορφή ιερού δράματος –προέκταση του οποίου υπήρξε το αρχαίο ελληνικό θέατρο– δράμα και κωμωδία)

και τα Φαλλικά (γνήσιος εκφραστής στις μέρες μας το καρναβάλι της Κοζάνης) αντιπροσώπευαν τη φυσική γονιμότητα ο μεν, και την ανθρώπινη, την κτηνοτροφική τα δε, η συγκεκριμένη σχέση – αναγωγή δεν επιδέχεται αμφισβήτηση και κάθε επιφύλαξη παραχωρεί τη θέση της αν όχι στη βεβαιότητα, σίγουρα στην αποδοχή. Ιδιαίτερα αν λάβει σοβαρά υπ’ όψιν του ότι η θεματογραφία του Καστοριανού καρναβαλιού, ήταν καθαρά βουκολική, γεωργική, συντεχνιακή κατά το παρελθόν, εξ ου και η πολύ δόκιμη, λαϊκή ονομασία «Ρακουτσάρια» (εκ του: ράκος, ράκη, απόκομμα³ –αποκόμματα λόγω συντεχνίας) και ως παραφθορά «Ραγκουτσάρια», όπως και οι καλλιέργειες και οι ενασχολήσεις των κατοίκων της περιοχής κατά κύριο λόγο.

επίλογος

Είναι κοινός τόπος, ότι κάθε μορφή έκφρασης δημιουργήθηκε εξ ανάγκης, είτε διότι ήθελε να ελέγξει, να αποτρέψει, να εξευμενίσει τα φυσικά φαινόμενα ο άνθρωπος, είτε διότι ήθελε να ξεπεράσει τους υπαρξιακούς, μεταφυσικούς του φόβους, όπως είναι κοινός τόπος επίσης, ότι το ιδεολογικό φάσμα του καρναβαλιού στην ευμένεια των θεών, των κλιματολογικών συνθηκών και στην καλή συγκομιδή αποσκοπούσε. Όπως είναι κοινός τόπος ακόμη ότι οι άνθρωποι ορίζουν τον εαυτό τους σύμφωνα με την κουλτούρα τους· θρησκεία, γλώσσα, ιστορία, αξίες, ήθη, έθιμα, θεσμούς, όπως είναι κοινός τόπος και πάλι (αναγκαία υπερβολή), ότι τα λαϊκά δρώμενα υπηρετούν κοινωνικές ανάγκες, δεδομένου ότι γίνονται δυνατά χάριν της ομαδικής συμμετοχής, δι ο και η εξέλιξή τους σε θεατρικό δρώμενο.

³ Αντिलεξικό Θ. Βοσταντζόγλου: (113–1175)

Επειδή το καρναβάλι είναι, ένα κατ' εξοχήν, λαϊκό δρώμενο, το οποίο στηρίζεται στην ομαδική, κοινωνική συμμετοχή και όχι ένας τρυφηλός στίβος ατομικής ματαιοδοξίας, ανάγκη πάσα, να προστατευτεί ως ιδιαίτερο κοινωνικό αγαθό από κάθε μορφή εκφυλισμού, παρακμής και προσωπικής αβελτηρίας. Να αποκτήσει ούτως ειπείν την αυθεντική του ταυτότητα, που δεν είναι άλλη από τη Διονυσιακή. Όχι τη φαλλική βέβαια, αυτή την υπηρετεί με πληρότητα και λαμπρή αποτελεσματικότητα το καρναβάλι της Κοζάνης, αλλά την πρωτογενή, εμπλουτισμένη με σύγχρονα αστικά, βουκολικά, συντεχνιακά θέματα και στοιχεία, τα οποία θα εκπέμπουν έντονο κοινωνικό προβληματισμό και αυθεντικότητα, υπό την υψηλή εποπτεία (χορηγία) του Δήμου πάντα, ως μία οιονεί αναβίωση του αρχετύπου. Όχι για λόγους έπαρσης, αποκλεισμού και αλαζονείας (πως θα μπορούσε;), αλλά για λόγους πολιτισμικούς, ιστορικής συνέχειας και παιδείας. Άλλο πλουραλισμός, πολυσυλλεκτικότητα, εμπλουτισμός και άλλο αντιγραφή, εκφυλισμός και ματαιοδοξία.

Οψόμεθα!

Βιβλιογραφία:

Ηροδότου: Ιστορία – Πανσανία: Περιηγήσεις – Πλουτάρχου: Βίοι Παράλληλοι – Γ. Κορδάτου: Ιστ. της αρχ. Ελλ. Φιλ/φίας & αρχ. Κωμ. και τραγωδία – Σ. Δρομάζου: Αρχαίο Δράμα – Μ.Ρ. NILSSON: Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας – ΕΡΕΝΙ: Αρχαία ελληνικά Μυστήρια – ΝΙΤΣΕ : Η γέννηση της τραγωδίας.

*Ο Δημήτρης Μάνος είναι συγγραφέας. Έχει γράψει θέατρο, ποίηση, πεζογραφία. dimitrismanos.blogspot.gr.

(Επιτρέπεται η χρήση, έντυπη ή ηλεκτρονική, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται επακριβώς το όνομα του συγγραφέα και η πηγή. Δ.Μ)

Διανέμεται δωρεάν από τον Δήμο Καστοριάς